

Тема. Багатозначність символічних образів. Камінний хрест – уособлення долі людини. Останній танець Івана Дідуха перед від'їздом із села як символ трагізму прощання з рідним краєм.

Жанр твору «Камінний хрест»: психологічна новела

Підзаголовок: "студія" - художнє дослідження внутрішнього світу головного героя

У листі до О.Кобилянської Стефаник писав: “ Чую їх біль, всі ті нитки, що рвуться між серцем емігранта і селом його”.

Жанр твору. Новела – різновид оповідання, невеличкий розповідний твір, про якусь незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, яскраво вимальованою дією. В.Стефаник -майстер психологічної новели, бо його цікавить, як надзвичайні події відображаються в душах персонажів, як впливають на їхні настрої і почуття. Кількість персонажів зведено до мінімуму. Письменник залишив якнайменше місця авторським коментарям. Мовлення Стефаника зведено до мінімуму, він одразу вводить читача у хід подій. Говорять, згадують, роздумують самі персонажі. Важливу роль відіграють монологи та діалоги.

Словник-помічник (діалектні слова)

Розділ 1. Пільна доріжка-польова; лучалося-було; будяк-бур'ян; не біси-не бійся; грону - скину; політки-урожай; ні-мене; зіцірував - муштрував.

Розділ 2. Законтентуйте-запам'ятайте; хлопенна - міцна; данець-танець; сновавка - веретено; платину-хустину; щіную - ціную; туск –жаль.

Розділ 3. Вибачні-чемні; напа –карта; киватися - ділитися; зробок- спрацьований; банувати-сумувати; грацювала - працювала; віпрощатися - попрощатися; не меш -не маєш.

Розділ 4. Грейцір - гроші; баную - тужу; чупер - чуб; чиколонки- кісточки; світу неділю- Великдень; не парунтали - не взяли; муть-будуть.

Розділ 5. Данцувати -танцювати; секверант -збирач податків.

Розділ 6. Стеклий - оскаженілий; катроне -убрання; віколичкую - виб'ю.

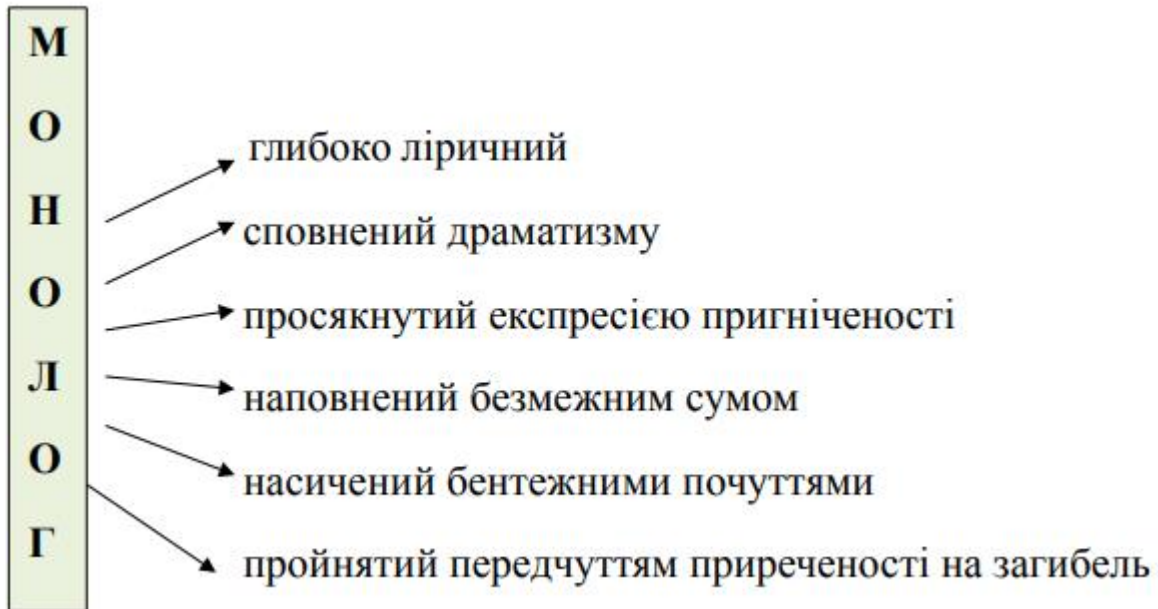
Розділ 7. Цаповім одінню - одяг; не біси - не бійся)

Дайте загальну характеристику монологам Івана (письмово).

- *Сонце пражить, але не пражить, аж вогнем сипле, а я колінкую з гноєм наверх, аж шкіра з колін обскакує. Піт із-за кожного волоска просік, та й так ми солоно в роті, аж гірко. Ледви я добивси на гору. А на горі такий вітрець дунув на мене, але такий легонький, що аж! А підіть же, як мене за мінуту в попереці зачело ножами шпикати — гадав-сми, що минуси!*

- Вік свій збув на тім горбі. Чим старівся, тим тяжче було йому, поломаному, сходити з горба.
- Такий песій горб, що стрімголов удолину тручєє! Не раз, як заходяче сонце застало Івана наверху, то несло його тїнь із горбом разом далеко на ниви. По тих нивах залягла тїнь Іванова, як велетня, схиленого в поясі. Іван тоді показував пальцем на свою тїнь і говорив горбові:
- Ото-с ні, небоже, зібгав у дугу! Але доки ні ноги носе, то мус родити хлїб!
- На його тварі малювався якийсь стид.
- Ви старому не дивуйтеси та не смійтеси з діда. Мені самому гей устид вам це казати, але здає ми си, що би-м грїх мав, якби-м цього вам не сказав. Ви знаєте, що я собі на своїм горбі хресток камінний поклав. Гірко-м віз і гірко-м го наверх вісаджував, але-м поклав. Такий тежкий, що горб го не скине, мусить го на собі тримати так, як мене тримав. Хотів-єм кілька памнетки по собі лишити.
- Стулив долоні в трубу і притискав до губів.
- Так баную за тим горбом, як дитина за цицков. Я на нім вік свій спендив і окалічів-єм. Коби-м міг, та й би-м го в пазуху сховав, та й взєв з собов у світ. Банно ми за найменшов крішков у селі, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную.
- Очі замиготїли великим жалем, а лице задрожало, як чорна рілля під сонцем дροжить.
- Оцеї ночі лежу в стодолі, та думаю, та думаю: господи милосердний, ба що-м так глібоко зогрішив, що женеш ні за світові води? Я ціле житє лиш роб, та й роб, та й роб! Не раз, як днинка кінчиласи, а я впаду на ниву та й ревно молюси до бога: господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хлїба, а я буду все працювати, хїба бих не міг ні руков, ні ногов кинути...
- Потім мене такий туск напав, що-м чиколонки гриз і чупер собі микав, качєв-єм си по соломі, як худобина. Та й нечисте цукнулоси до мене! Не знаю і як, і коли вчинив-єм си під грушков з воловодом. За малу філю був би-м си затєг. Але господь милосердний знає, що робить. Нагадав-єм собі за свій хрест та й мене геть відійшло, їй, як не побїжу, як не побїжу на свій горб! За годинку вже-м сидів під хрестом. Посидів, посидів довгенько — та й якомь ми легше стало.
- Адї, стою перед вами і говорю з вами, а тот горб не вїходить ми з голови. Таки го виджу та й виджу, та й умирати буду та й буду го видїти. Все забуду, а його не забуду. Співанки-м знав-та й на нім забув-єм, силу-м мав — та й на нім лишив-єм.
- Одна сльоза котилася по лиці, як перла по скалі.
- Та я вас прошю, газди, аби ви, як мете на світу недїлю поле світити, аби ви ніколи мого горба не минали. Будь котрий молодий най вібіжить та най покропить хрест свїченев водицев, бо знаєте, що ксьондз на гору не піде.

Просю я вас за це дуже грешно, аби-сьте мені мого хреста ніколи не минали.
Буду за вас бога на тім світі просити, лиш зробіть дідові єго волю.

Як Івана Дідуха характеризують цитати з твору? Визначте риси характеру.

- *Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею і нашильник, а на себе Іван накладав малу мотузяну шлею.*
- *То як тягнули снопи з поля або гній у поле, то однако і на коні, і на Івані жили виступали, однако їм обом під гору посторонки моцувалися, як струнви, і однако з гори волочилися по землі. Догори ліз кінь як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі.*
- *І кінь, і Іван держалися крепко, бо оба відпочали через ніч. То як їм траплялося сходити з горба, то бігли. Бігли вдолину і лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних п'ят Іванових.*
- *Оба з конем довозили гною під горб, а сам уже Іван носив його мішком наверх.*
- *Каменів, бо слова не годен був заговорити.*
— Дякую вам файно, газди і газдині, що-сте ні мали за газду, а мою за газдиню...
Не договорював і не пив до нікого, лиш тупо глядів на-вперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожне її слово головою потакував. Як камінь глядить із берега на воду, як на утрачене щастя.
- *Озмій та вгатій ми сокиру отут у печінки, та, може, той жовч пукне, бо не вітримаю! Люди, такий туск, такий туск, що не памнеаю, що си зо мнов робить!*
- *Сини не хотє бути наймитами після мої голови та й кажуть: "Ти наш тато, та й заведи нас до землі, та дай нам хліба, бо як нас розділиш, та й не буде з чим киватиси". Най їм бог помогає їсти тот хліб, а мені однако гинути. Але, газди, де мені, переломаному, до ходів? Я зробок — ціле тіло мозиль, кості дрихлаві, що заки їх рано зведеш до купи, то десіть раз йойкнеш!*

- Десь, може, сини пусте в село на пошту, що нас із старов уже нема. Та би-м просив вас, аби-сте за нас наймили служебку та й аби-сте си так, як сьогодні, зійшли на обідець та віказали очинаш за нас. Може, пан бог менше гріха припише.
- Спів Івана і старого Михайла. Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понаростали. Як де підтягали вгору яку ноту, то стискалися за руки, але так кріпко, аж сугави хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахилювалися до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловилися за шию, цілувалися, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова вимовити, лиш: "Ой Іванку, брате!", "Ой Міхайле, приятелю!"
- Дедю, чуєте, то вже час виходити до колії, а ви розспівалиси як задобро-миру. Іван витріщив очі, але так дивно, що син побілів і подався назад, та й поклав голову в долоні і довго щось собі нагадував. Устав із-за стола, підійшов до жінки і взяв її за рукав.
  - Стара, гай, машір — інц, цвай, драй! Ходи, уберемоси по-панцьки та й підемо панувати.
- Іван не дивився в той бік. Ймив стару за шию і пустився з нею в танець.
  - Польки мені грай, по-панцьки, мам гроші!
 Люди задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук.
 Вбігли сини і силоміць винесли обоїх із хати.

Чому вважали Івана дивним?

Івана знали в селі з того, що до церкви ходив лиш раз у рік, на Великдень, і що курей зіцірував. То так він їх научував, що жадна не важилася поступити на подвір'я і порпати гній. Котра раз лапкою драпнула, то вже згинула від лопати або від бука. Та й хіба ще то, що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві.

Якими рисами наділено дружину Івана – Катерину?

- Стара, ня, на-коб тобі платину та файно обітриси, аби я тут ніяких плачів не видів! Гостий собі пилнуй, а плакати ще доста чесу, ще так си наплачеш, що очі ти витечуть.
- не дай боже нікому доброму на жіночий розум перейти! Аді, видите, як плаче, та на кого, на мене? На мене, газдине моя? То я тебе викорінував на старість із твої хати? Мовчи, не хлипай, бо ти сиві кіски зараз обмичу, та й підеш у ту Гамерику, як жидівка.
  - Куме Іване, а лишіть же ви собі жінку, таже вона вам не воріг, та й дітем своїм не воріг, та її банно за родом та й за своїм селом.
- Прийшла Іваниха, старенька і сухонька.

— Катерино, що ти собі небого, у свої голові гадаєш? Де ті покладу в могилу? Ци риба ті має з'їсти? Та тут поредні рибі нема що на один зуб узети. І натягав шкіру на жінчиній руці і показував людям.

— Лиш шкіра на кості. Кудя цему, газди, йти з печі? Була-с поредна газдиня, тежко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібраласи. Аді, видиш, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам!
І показав їй через вікно могилу.

- А тепер ступай собі, стара, межі газдині та пильнуй, аби кожду своє дійшло, та напийси раз, аби-м ті на віку видів п'єну.
- На подвір'ю Іван танцював дальше якоїсь польки, а Іваниха обчепилася руками порога і приповідала:
— Ото-мси ті віходила, ото-мси ті вігризла оцими ногами!

Особливості змісту твору:

- немає портрета Івана, лише окремі риси, які виявляють його надлюдські зусилля в праці;
- Іван і кінь тягнуть навантажений віз – символ каторжної праці;
- Розгорнуті монологи Івана — це сповідь людини, яка усвідомлює, що ніколи більше не побачить ані цих людей, ані рідного села. Навіть у його тужливому співі автор відзначив характерну рису: «Ідуть слова тих співанок, як жовте осіннє листя, що ним вітер гонить по замерзлій землі, а воно раз на раз зупиняється на кожному ярочку і дрижить подертими берегами, як перед смертю».
- Граничним драматизмом перейнятий епізод прощання господарів із рідною хатою. Незвичне поєднання веселої музики, химерного танцю й голосіння створює гротесковий ефект. Він виводить поза межі буденності до світу, у якому безвісти зникають люди, лишаються натомість лише знаки їхньої присутності — імена, викарбувані на хресті: «Видиш, стара, наш хрестик? Там є вібито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє...».

Українська еміграція

Протягом 1890–1910 років із Галичини виїхало понад 300 тисяч українців, лише з рідного письменникові Русова на чужину подалося до 500 душ.

Тема: масова еміграція галицького селянства в Америку наприкінці XIX – на початку XX століття.

Цю тему розкрито на прикладі долі Івана Дідуха, який прощається з односельцями перед тим, як емігрувати з родиною до Канади.

Основні ідеї: нерозривна єдність селянина з рідною землею; розкриття основних причин, що змушували селян Галичини емігрувати. До них можна віднести кричущу соціальну несправедливість, злиденність і безправ'я селян, надмірні податки й відсутність можливостей заробітку.

Композиція: твір складається з семи розділів.

Перший розділ є експозицією, що знайомить читача з характером і долею Івана Дідуха. Решта розділів являють собою розповідь про прощання героя з односельцями, у них детально розкрито його переживання.

Літературний напрям — експресіонізм.

З ім'ям В. Стефаніка в українську прозу входить така манера письма, яка характеризувалася пошуками художніх засобів для передачі найтонших, найскладніших почуттів і переживань людини. Вона властива творчості експресіоністів.

Експресіонізм – від латинського *expressio* («вираження»); напрям у літературі та мистецтві, що активно розвивався в 1910-1920-х рр., передусім у Німеччині та Австрії. Основну увагу письменники-експресіоністи приділяють відтворенню не дійсності, а емоцій людини, яка страждає від абсурдності, бездушності сучасного світу. Їх цікавить внутрішній світ людини в моменти глибокого душевного потрясіння. У їхніх творах часто трапляються мотиви щоденного болю, страху за майбутнє людства, загрози загибелі.

Стильові особливості твору

Автор уникає пейзажів та описів інтер'єру, а натомість акцентує увагу на внутрішньому світі героїв, передусім Івана Дідуха, їхніх переживаннях. Їх передано переважно через мовлення персонажів — уривчасте, динамічне, експресивне.

У творі дуже багато промовистих деталей, **образів-символів**, як-от горб, моторошний танець Івана та Катерини, камінний хрест. Усі монологи Івана обертаються навколо образу горба, на якому він установив на пам'ять землякам камінний хрест із вибитими іменами. Горб є символом виснажливої праці, тяжкої долі селянина.

Хрест в українській інтерпретації – це ідея страждання, випробування, важкої і почесної ноші (адже саме на хресті був розіп'ятий Ісус Христос). У новелі камінний

хрест – це, перш за все, пам'ятка про Івана Дідуха, який поставив хрест на горбі як пам'ять про себе. По-друге, хрест втілює важку долю українського народу, який, образно кажучи, несе свій хрест. Оскільки образ народу передано в образі Івана Дідуха, то камінний хрест переростає в образ-символ, що уособлює важку долю народу-трудівника. По-третє, хрест – це символ утраченого щастя на рідній землі, це пам'ятник тисячам українських селян, які так і не повернулися додому. Образ каменя – це омертвіння душі Івана. Письменник використовує засіб перенесення стану людської душі на мертвий предмет, щоб матеріалізувати його, камінь, який вода викинула на чужий берег. Це водночас і доля Івана, яка викидає його до чужої країни. Душевний біль Івана та його дружини матеріалізується образом хати: його хата заридала й прорвалася, як хмара плачу, «що повисла над селом». Традиційна українська хата – це колиска нашого народу. В українців спрадавна виробилось особливе ставлення до хати не лише як до матеріального об'єкта, а і як до осередку внутрішнього духовного світу. У новелі хата втратила свою оптичну властивість реального об'єкта й перетворилася на суб'єктивний, душевний стан Івана, набуваючи вигляду дощу, який висить над селом. Дідух і його родина відчують майбутню муку безуспішної боротьби всіх емігрантів за збереження своєї духовності. Тут хата від Іванового імені ніби прощається з землею, на яку він ніколи не повернеться. А чужа земля стане йому могилою.

Персонажі: Іван Дідух (на прізвище Переломаний); його дружина Катерина, їхні сини, односельці, кум Михайло, Яків.

Характеристика персонажів

Центральне місце займає образ **Івана Дідуха**. Детального опису його зовнішності у творі немає. Іван був скалічений тяжкою працею: *«Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, як би два залізні краки стягали тулуб до ніг»*. Тому його в селі прозвали **Переломаним**.

Іван — надзвичайно працююча людина, дуже порядна, хоч і дещо дивакувата. Іван ціле життя тяжко працював, працю він сприймав як своє життєве покликання та обов'язок. Він справжній патріот рідної землі, свого села. Тому для нього вимушене прощання зі своєю землею — найбільша в житті трагедія. Іван розривається між

любов'ю до землі, якій віддав стільки сил, і любов'ю до дітей, турботою про їхню долю: він усвідомлює, що в рідному селі їх чекає лише перспектива стати наймитами. Чоловік робить вибір на користь майбутнього дітей, хоча знає, що сам ніколи не буде щасливим за океаном. Виїзд до чужої країни — Канади — розірвав у його душі цей зв'язок єдності з довколишнім, таким рідним світом, і Іванові здалося, що він «каменіє». Неабиякої напруги, смислової та емоційної, набувають епізоди прощання, сповіді, жалібного співу та божевільного танцю. Безпросвітне горе Івана виливається в довгих монологів, в репліках, звернених до односельчан, до дружини, у виразах очей, в рухах, жестах. Старе дерево не прийметься при пересаджуванні. Так і Іван, він хоронить себе та дружину на рідному шматочку землі, з яким зрісся тілом і душею.

Катерина – дружина Івана. Її образ змальовано побіжно. Вона, так само як і її чоловік, працююча та порядна. *«Була-с поредна газдиня, тежко-с працювала, не гайнувала-с»*, — таку характеристику Катерині дає сам Іван. Розлука з рідним селом дуже гнітила Катерину: вона сумувала й багато плакала.

Соціальні причини еміграції селян.

Жити на своїй землі, бути фізично здоровим, уміти господарювати, любити працю на землі понад усе - і не мати можливості з'їсти шматок хліба, прогледувати свою родину – чи може бути щось жахливішим?! Василь Стефаник переконливо переплітає трагедію Івана Дідуха з трагедією всього краю, який несе камінний хрест нестатків, відчаю, безнадії.

Розгорнуті монологи Івана — це сповідь людини, яка усвідомлює, що ніколи більше не побачить ані цих людей, ані рідного села. Навіть у його тужливому співі автор відзначив характерну рису: «Ідуть слова тих співанок, як жовте осіннє листя, що ним вітер гонить по замерзлій землі, а воно раз на раз зупиняється на кожному ярочку і дροжить подертими берегами, як перед смертю».

Граничним драматизмом перейнятий епізод прощання господарів із рідною хатою. Незвичне поєднання веселої музики, химерного танцю й голосіння створює гротесковий ефект. Він виводить поза межі буденності до світу, у якому безвісти зникають люди, лишаються натомість лише знаки їхньої присутності — імена, викарбувані на хресті: «Видиш, стара, наш хрестик? Там є вибито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє...».

Худжній фільм «Камінний хрест» (1968, режисер Леонід Осика) (варто переглянути!!)

Виявляємо літературну компетентність (готуємо письмово відповіді на запитання)

1. Чому Іван Дідух залишає рідне село? Куди він зібрався їхати?
2. Як до цього складалося його життя?
3. Що для нього означала хліборобська праця?
4. Чому селянин установив хрест саме на пагорбі? Що вибито на тому хресті?

5. З якими словами звернувся Іван до гостей?

6. Як односельці ставляться до Івана Дідуха?

7. Що символізує камінний хрест?

8. Який епізод твору є кульмінаційним?

Ділимося думками і враженнями

9. Які настрої навіює прощання героя з односельцями? Чому він саме так переживає свою еміграцію?

Досліджуємо самотійно

10. Розгляньте діалоги й монологи та звукові образи й визначте їхню роль у розкритті психології персонажів.

11. Чому Іван сповідувався перед людьми? Що його до цього спонукало? Чому він це робив тричі?

12. З чим у вас асоціюється танок Івана?

Виявляємо обізнаність у сфері культури

13. Знайдіть у мережі Інтернет фільм режисера Л. Осики «Камінний хрест», знятий на кіностудії ім. О. Довженка в 1968 р. Сценаристом фільму виступив поет Іван Драч, який поклав в основу сценарію дві новели В. Стефаніка — «Камінний хрест» і «Злодій». Перегляньте фільм та порівняйте своє враження від новели і її втілення в кіномистецтві.

Виявляємо літературну, інформаційно-цифрову компетентності

14. В електронному додатку до підручника знайдіть і перегляньте відео-лекцію про новелу «Камінний хрест». Занотуйте основні тези.

Домашнє завдання. Прочитати новелу «Момент» В. Винниченка, опрацювати матеріал про життя і творчість письменника